

ÇAĞDAŞ İSLAM DÜŞÜNCESİ

Hareketler / Devrimler / Eserler

Münir Şefik

Dünya Yayıncılık

İstanbul -1991

İslam Düşüncesinin Geçirdiği Merhaleler

a) Birinci merhale

Bu merhalede, Osmanlı devleti varlığını devam ettirmekte; ayrıca İran'da Safevi devleti ve Afganistan'da da bir İslam devleti bulunmaktadır. Bu merhale özellikle Sudan'da Mehdi devriminin yenilgisinden sonra nihayete erer. Bu merhalenin düşünsel mümessili **Cemaleddin Afgani**'dir. Osmanlı hilafet devletini ıslah çalışmaları bu evrenin belirgin özelliğidir.

b) İkinci Merhale

Arâbî hareketinin yenilgisi, Mısır ve Sudan'a İngiliz sömürgeciliğinin ayak basmasıyla başlar; birinci dünya savaşının sona ermesiyle nihayete erer. Bu evrenin düşünsel mümessilleri de **Muhammed Abduh, Muhammed Reşid Rıza, Abdurrahman Kevakibi ve Şekip Arslan**'dır. Kendisinden sonra gelen evrelere hayli düşünsel miras bıraktığı halde, önceki merhaleye daha yakındır.

b) Üçüncü Merhale

Birinci dünya savaşını takib eden sömürgeleşme dönemidir. Osmanlı Hilafet devleti ortadan kaldırılmış, Arap ülkelerinin büyük çoğunluğu işgal edilmiş ve yirmiden fazla parçaya bölünmüştür. Bu merhalenin düşünsel mümessili ise **Hasan el-Benna**'dır. Bu dönem, İslam devletinin yıkılması ile Müslümanların içine düştüğü yeni duruma, karşı çıkışın bir başlangıcıdır denebilir.

c) Dördüncü merhale

İkinci dünya savaşından sonra oluşan müstakil Arap devletleri dönemidir. Bu merhalede **İmam Hasan el-Benna**'nın düşünsel etkisi devam etmektedir. **Seyyid Kutub ve Abdulkadir Udeh** gibi büyük düşünür ve âlimler bu dönemde ortaya çıkmıştır. İslam düşüncesine yeni bir ivme kazandıran **Şeyh Takiyyuddin en-Nebhani**'nin hareketi, Hizbut-Tahrir de bu dönemde ortaya çıktı. 1960 ve 1970 li yıllarda iki büyük önderin düşünsel etkisi her bakımdan büyük olmuştur. Bunlar **Seyyid Kutub ve Muhammed Bakır es-Sadr**'dir. Böylece batı düşüncesine ve laikliğe karşı hücum dönemi başlamış oldu. Bu dönemin başlarında **İmam Ebu'l-Kasım**

el-Kaşani ve Şehid Mücteba Nevvab Safevi'nin durumu, 1970'lerde ise Ebu'l Hasan en-Nedevi, Ebu'l-Alâ el-Mevdudi, İmam Humeyni ve İran İslam devriminin düşünsel etkisi geniş İslam coğrafyasında bir yıldız gibi parlamaktadır. İran İslam Devriminin başarıya ulaşması ve hicri 15. asrın başlamasıyla beşinci merhaleye girildiğini söylemek mümkündür. Hülasa dördüncü merhale İslam düşüncesinin geçmiş tecrübelerini gözden geçirme, savunma pozisyonunu bırakıp hücum durumuna geçme ve olaylara müdahale etme açısından olumlu girişimlerle kendini gösterir.

Bu merhalelere bir göz atıldığında dünya ve yerel şartların, İslam düşüncesini nasıl etkilediği ve hedefe ulaşmak için kullanılacak yöntemleri (strateji ve taktik) belirlemede oynadıkları rolün ne dereceye ulaştığı açıkça görülür. Batı sömürgeciliğinin Osmanlı devletini çöktürme teşebbüsleri ve Müslümanları parçalamak için uyguladığı şiddetli baskılar; buna karşılık olarak da birçok İslam beldesinde Müslüman silahlı direniş hareketlerinin ortaya çıkması ilk merhalenin en belirgin özelliğidir. Yine bu merhalede **Cemaleddin Afgani, Muhammed Abduh, Tunuslu Hayrettin Paşa ve Abdullah Nedim** Müslüman idarecileri ve ulemayı;

- **“Mezkur tehlikeye karşı dayanışma ve ittihada,**
- **Batının meydan okuyuşuna karşılık vermeye,**
- **İslam diyarına yerleşmesini önlemeye,**
- **Temel ilimlere sahip olmaya,**
- **İdare sistemini ve sanayiye yenilemek için çaba göstermeye,**
- **Uyuşukluk, tembellik ve tevekkül zihniyetinden kurtulmaya”** çağırılmışlardır.

Bu dönemde İslam âleminin bilinen kötü durumu, **Cemaleddin Afgani'yi, İslam devletlerinin liderleri ve ulema arasında İslami vahdeti teşvik etmek, sömürgeciliğe karşı şiddet kullanarak başkaldırıya davet etmek ve yine sömürgeciliğe karşı oluşan Cezayir, Mısır, Tunus, Libya, Afganistan ve Hindistan'daki İslami kıyam hareketlerini desteklemeleri** hususunda ulema ve liderlere çağrıda bulunmak için büyük bir heyecanla harekete geçmesine sebep olmuştur. İslah mevzusuna gelince, Afgani, **Osmanlı Sultanı, diğer Müslüman idareciler ve İslam uleması nezdinde, devlet ve halkın işlerini ıslah ve şurayı tatbik ettirmek, batıdaki askeri ve sınaî gelişime ulaşmak için eğitim müesseselerini kurdurma** girişimlerinde bulunmuştur. "el-Urvetu'l-Vuska"da şöyle bir ifade yer almaktadır: **"Doğunun en ölümcül hastalığı, oldukça farklı görüşlerin varlığı, ittifad konusunda ihtilafları ve ihtilaf konusunda da ittifadlarıdır."** Afgani ve Abduh düşünce birliğini sağlamak ve **"İslam ümmetinin batı ülkeleri düzeyine ulaşabilmesi için"** sosyal ıslahatları gerçekleştirecek anayasal hükümetlerin kurulmasını hedef edindiler. **İslam halklarını tembellik, tevekkül ve cebriye zihniyetinden kurtarmaya çalıştılar.**

İslam düşüncesi bu merhalede, istisnasız bütün İslam devletlerinin karşı karşıya olduğu sömürgeci tehlikeyi bertaraf etmek için İslam devletleri arasındaki bölünmüşlük problemine pratik çözümler bulmaya çalıştı. O günlerde Mısır, pratikte Osmanlı Devletinden bağımsız bir durumda idi. Mağrib ve Osmanlı devleti arasında sadece diplomatik ilişkiler söz konusuydu. Osmanlı devleti ve İran arasındaki ilişkiler de öyle. Bu durum Afgani'yi vahdetin sağlanamayacağı inancıyla daha aşağı derecede bir teklife yöneltti. Yani bu birlik, varlığı devam eden hükümetleri ilga etmeyecek, idareciler yerinde kalacak, devletler ortadan kalkmayacak, kısacası herkesin otoritesi devam edecektir. Bunu İslam ittifak planı halinde şekillendirdi. Abdurrahman Kavakibi de, **Federal bir yönetim şekli** altında birliğe çağırды. İttihad, ittifak veya federal birlik Müslüman devletler arasındaki bölünmüşlüğe daha köklü bir çözüm bulunamadığı için pratik bir çare olarak önerilmiştir. Vahdet problemi, Birinci dünya savaşının patlak vermesiyle, Arapların ayrılıkçı tavırları karşısında Osmanlı devletini muhafaza etme problemi haline dönüşerek daha zorlu bir şekil aldı.

İkinci merhalede, sömürgeciliğin galip gelmesiyle sayısız hareketler ortaya çıkmıştır. Cezayir direniş hareketi başlamış, Mısır ve Sudan'ın işgalinden **Ahmed Arâbî ve Mehdi hareketi** doğmuştur. Genel psikolojiyi çökerten olaylar ve Müslüman idarecilerin ittifak ve ıslah davetini önemsememelerinden doğan ümitsizlik, Muhammed Abduh'un başını çektiği **'Tedrici ıslah'** eğiliminin meydana gelmesine sebep oldu. Ki **Abduh, önceleri Cemaleddin Afgani gibi devrimci görüşler taşıyordu.** Ahmed Sadık'a göre bu merhalede Abdullah Nedim, Mustafa Kamil ve Abdülaziz Çaviş gibi bazı düşünürler Afgani'nin radikalizmini sürdürmüşlerdir. İkinci merhalenin mezkur şartlarından dolayı İslam düşüncesinde istilacı askerler daha Mısırda iken işgalcilere karşı çatışmayı durdurma eğilimi ağırlık kazanmıştır. **Muhammed Abduh Britanya'nın Mısır valisi Lord Kromer'le anlaşarak, eğitim ve öğretimi, Ezher'i ve şer'î mahkemeleri ıslaha yöneldi.** Bu merhalenin diğer ünlü düşünürlerinden Muhammed Reşid Rıza ve önceleri uzun bir eylemci geçmişi olan Abdurrahman Kevakibi'de de aynı eğilim baş gösterdi. Onlara göre eğitilmiş Müslüman bir nesil yetiştirmek için öncelikle bazı temel müesseseleri ıslah etmeyi hedef alan aşamalı uzun bir planı uygulamaya ihtiyaç vardır.

Şeyh **Muhammed Abduh bu durumla ilgili, Müslümanlar ve laikler arasında büyük gürültü koparan sayısız fetvalar verdi.** Bir örnek olarak, **Müslümanların ülkelerini işgal eden ve kendilerine galip gelen kafirler ve bidat ehli ile işbirliğinin (ortak çalışma) cevazına fetva vermiştir.** Kezâ Reşid Rıza da bir takım aklî ve İslâmî delillerle bu fetvâları desteklemeye çalıştı. Bu cümleden olarak **şapka giymenin cevazı, resim ve heykel yapmanın mubahlığı ve tasarruf sandıklarından elde edilen karın helal olduğuna da fetva vermiştir.** Daha sonraları Ezher Şeyhi Muhammed Şeltut ve Şeyh Abdulvahhab Hallaf ve daha birçok zevat buna benzer fetvalar vermişlerdir. Tüm bu fetvalar İslam fikhında yeni şeylerdir. Şeyh **Muhammed Ebu Zehra ve Dr. Yahya Dırdiri gibi birçok kimse de bu görüşleri reddettiler ve adı geçen tasarruf sandıklarından alınan kar faizdir diyerek haram olduğunu söylediler.**

Burada Tasarruf sandıklarından elde edilen kar mevzuusuyla ilgili iki görüş zikretmek yerinde olacaktır. Birincisi, Dr. Muhammed Said Ramazan el-Buti'nin rivayet ettiği gibi Dr. Ahmed Abdulaziz en-Neccar'ın Mısır'daki ameli uygulamasıdır. En-Neccar'ın faizsiz bankacılık sistemi 1964-1966 yıllarında başarılı olmuş, Tasarruf sahibi ortaklarına Bankaların verdiği faizden daha çok gelir temin etmeye muvaffak olmuştur. Faizci bankaları olumsuz yönde etkilediği için devlet tarafından kapatılmıştır. İkincisi Muhammed Bakır es-Sadr tarafından faizci bankacılığa alternatif olma amacıyla yapılan önemli ilmi çalışmalardır. İslam şeriatı ışığında bankaların tüm faaliyetlerini inceledi. Şimdiki zamanda bile faizsiz bankacılığın ticari müesseseler şeklinde başarılı olacağını ispatladı.

Şeyh Muhammed Abduh bazı Kuran ayetlerini bütün tefsirlere muhalefet ederek tevil etti. Cinler mikroptur, Ebabil kuşları sinek veya sivrisinektir, sertleşmiş taşlar çiçek hastalığına sebep olan çiçek mikrobudur gibi. Yine Abduh'a göre, Şura batı demokrasisidir, Nübüvvet de dâhiliktir. Sonraları, İslam düşünürleri bu merhaleyi değerlendirirken Abduh'un görüşleri üzerinde ihtilaf etmişlerdir. Dr. Muhammed Muhammed Hüseyin ona şiddetli suçlamalar yöneltti, onu işgalcilerle anlaşmakla, batılılaşmaya fikri tavizler vermekle suçladı. Dr. Muhammed el-Behiy ise onun bu yaptıklarını caiz olarak kabul etti. Abduh'un anlaşmasını vakit kazanma ve İslam'ın muhafazası için yapılan bir teşebbüs olarak niteledi. Üstad Gazi Tevbe, Abduh'un işgalcilerle anlaşmasına ve fetvalarına karşı çıktığı halde, ona karşı orta bir yol izledi ve Muhammed Muhammed Hüseyin'in yaptığı gibi şiddetli suçlamalarda bulunmadı. Muhammed Ebu Zehra da, fetvalarından birçoğuna katılmadığı halde; yaptıklarında, onu mazur gördü.

Ancak, **Abduh** ekolünün en önemli mensublarından olan **Muhammed Reşid Rıza**, Birinci Dünya Savaşının ve bu merhalenin sona ermesinden sonra yabancı işgale karşı durmaya çağırmıştır. Dr. Vecih Kevserani'nin söylediği gibi o harpten önce İngiliz Medeniyetinin bir hayranıdır. Ama harbin başlamasından sonra direnişi destekleyendir. Yine bu merhalenin önemli simalarından olan **Emir Şekib Arslan'a göre işgal, en önemli tehlikedir. Bunun için ne olursa olsun Osmanlı Devletini muhafaza etmek gerekir. Bu bir Arab devletini kurmaktan daha hayırlıdır.**

Üçüncü merhale, Osmanlı hilafet devletinin ve İslam birliğinin ortadan kalkması, bizzat emperyalist işgalcilerin gölgesi altında küçük devletçiklerin oluşturulması gibi hezimet ve felaket şartlarının merhalesidir. Yeis bulutlarının ve akan kanların ortalığı kaplaması, Haşan el-Benna'yı 1928 yılında nefisleri tekrar ihya etmeye ve onlara programlı toparlanma hareketiyle ümit vermeye yöneltti. Üstad **Mustafa Meşhur**'un da söylediği gibi, imam **Hasan el-Benna çok genç yaşta Müslümanların, dinin özünden uzaklaştıklarını ve iman zayıflığının onları hezimete götürdüğünü, devletlerinin yıkılmasına sebep olduğunu idrak etti.** Hedefini, **hilafeti tekrar tesis etmek ve acil olarak Rasul'un yolunu takip edip İslam devletini kurmak** şeklinde belirledi. Bunun için üç kural ortaya koydu:

1) İman ve Amel

2) Muhabbet ve Kardeşlik (yahut Birlik ve Dayanışma).

3) Hazırlık ve Cihad (Yahut Yardımlaşma ve Silahlanma)

Ona göre İhvan-ı Müslimin'in bakış açısı şudur: **“Sağlam bir temel üzerinde terbiyeyi gerçekleştirmek ve sağlıklı bir temel üzerine devleti bina etmek için Müslümanların sapmayı, hatayı, bidatı, hurafeyi ve ihtilafı doğuran şeylerden uzaklaşarak Resulullah'ın getirdiği pak, doğru dine dönmeleri şarttır.”** Buradan anlaşılıyor ki, İhvan-ı Müslimin'de **ruh, akıl ve beden olarak** insanın terbiyesi ve onun şahsına akide ve ahlak yüklemek birinci derecede önemlidir. Yine anlaşılıyor ki, **bozuk düzeni değiştirmek ve arzulanan hedefe ulaşabilmek için akıl ve terbiye ile tahkim edilen, ilim, iman ve ahlakla güçlendirilen Müslüman bir insan yetiştirme nazariyesi ortaya atılmıştır.** Hasan el-Benna'nın (Risaletü't-tealim) de anlattığı gibi o zaman cihada hazır olunur, bozuk ortam değiştirilir ve İslam devleti kurulur. Bu düşüncesini bizzat büyük bir devletçi hareketi örgütlemekle uygulama alanına sokmuştur. **Hasan el-Benna'ya göre İhvan-ı Müslimin: "Selefi bir davet, sünnete uygun bir yol, sufi bir hakikat, siyasi bir topluluk, sportif bir cemaat, ilmi ve kültürel bir ilişki, iktisadi bir şirket ve sosyal bir düşüncedir.”**

Sömürgeci devletin gölgesinde mahkemeleri ve eğitim sistemlerini ıslah etmeye çalışan Muhammed Abduh'un aksine Hasan el-Benna, sömürgeci devletten ve müesseselerinden bağımsız olarak toplumu ıslaha yöneldi. Britanya'lı sömürgeciler bu davanın tehlikesini sezmekte gecikmediler. Özellikle Filistin'e cihad için binlerce gencin seferber olması ve Hasan el-Benna'nın Mısır'daki İslami hareketin zaferini cihadla bağlantılı kabul etmesiyle Halk arasında yayılmaya ve ümmete hitap etmeye başlayan, ümit vadeden bu davayı çökertmek için Hasan el-Benna'ya suikast düzenlendi. Suikasttan sonra İhvan-ı Müslimin'e karşı devlet tarafından teşhir, cinayet, işkence ve terör operasyonları başlatıldı. Bazı kaynaklar bütün bunların, (Fayd)'a toplanıp Kral Faruk'tan Müslüman kardeşlerin çalışmasının sınırlandırılmasını isteyen A.B.D., Fransa ve İngiltere elçilerinin muhtırasından sonra başlatıldığını ifade eder.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısında, sömürgecilerin kendiliğinden çöküşünden sonra oluşturulan bağımsız devletler ile İslam düşüncesinin çatışması; dördüncü merhalenin özelliğidir. Bu merhalede liberal veya sosyalist batı tarzında şekillenen devletlerin sayısı artmıştır. Özellikle miladi 1960 ve 70'lerde sözümona bu bağımsız devletlerle İslam düşüncesinin sunduğu alternatif programlar arasında çatışma önem kazanmaktadır. **Dördüncü merhalenin hemen başlarında Şeyh Takiyyuddin en- Nebhani'nin görüşleri ortaya çıktı. İslam ahkâmının yürürlüğe girmesinin zarureti üzerinde durdu.** İslam devletinin zaruri olduğu düşüncesini ve İslami rejimin hem kapitalizm hem de sosyalizmden üstün olduğunu açıklayarak halk arasında yaymaya çalıştı. Düşüncesini yaydıktan ve partisini kurduktan (Hizbu't-tahrir) sonra devleti kurmak için yardım talep etmeye yöneldi. **Düşünce konusuna büyük önem verdi ki, ona göre sapma ondan başlamıştır. Düzeltme onunla başlayacak, değişime**

onunla ulaşılacaktır. Fikir varsa kalkınma, fikir yoksa gerileme söz konusu olacaktır: "**Müslümanların çöküşü fikri zaafiyetin sonucudur, geri kalmaktan kurtulmak ve İslama dönmek ancak ümmeti etki altına alan fikri anlayış yoluyla mümkündür.**"

Ona göre geçmiş İslami hareketlerin başarısızlığı iki sebebe dayanır:

1) "Fikrin açık olmayışı (açık olmayan bir İslam)

2) "Yolun açık olmayışı (Resulun takib etmediğı yolları takib ettiler)." nazariyesi üç esasa temayüz eder: **Fikir, metod** (metodun fikir cinsinden olması gerekir), ve **yardım talep etme** (parti, devletin kurulması için fiili bir eylem koymaz; ancak çağrıda bulunur, Resulullah'ın Yesrib'de devletin kurulması için Çağrıldığı gibi). **Hizbu't-tahrir, kavramları tashih etmek, mahalli ve devletlerarası siyaseti gözlemeğe özen göstermiştir.** Şeyh Takıyyuddin en-Nebhani, "**Hizbu't-Tahrir'den Müslümanlara sesleniş**"te şunları söyler: "**Siyasette İslami esaslara riayet edilmedikçe İslam Ümmeti kalkınamayacaktır. İstenilen bu siyasi fikri devrim, batıl fikirleri dağıtacak ve fasit hükümleri yok edecektir.**" Siyasi eylemlerin en önemli yer işgal ettiği ilk İslami devletin takib ettiği yolu inceleyerek şu sonuca vardı: "**Tarih, tamamen siyasi eylemlerden ibarettir. Ve siyaset bu gün de dünyayı meşgul etmektedir.**" Bunun için Ümmetin, siyasetin önemini kavraması ve siyasi hareketlere **girişmesi**, İslami hareketin başarılı olmasının ilk iki şartıdır.

Yine ona göre, **İslami hüküm ve fikirlerde yeterli bilgi sahibi olmak, siyasi hadiseleri doğru değerlendirmekle bağlantılıdır.** Böylece İslami hüküm ve fikirlerde tam bilgi sahibi olabilmek soyut nazariyelerle değil aksine olaylara nüfuz edebilmek ve siyasi hadiseleri derinlemesine incelemekle mümkün olacaktır. **Siyaset ve siyasi metod bilgisi, İslam Ümmetini sadece temel vazifelerini yerine getirmesine muktedir kılmayacak, davetin dünyaya taşınmasına da yardımcı olacaktır.**

Hasan el-Benna medresesinde yetişen Seyyid Kutub'un düşünceleri, 1950'lerde geniş bir alana yayılmaya başladı. Hareket için mükemmel bir nazariye meydana getirdiğı "**Yoldaki İşaretler**"le fikri zirveye ulaştı. Ona göre, bugün dünya cahiliye hayatını yaşamaktadır. **Cahiliyenin en temel özelliğı beşerin hâkimiyetini tesis ederek ve bazısını diğer bazısına 'rab' kılarak, uluhiyyetin en belirgin vasfı olan hakimiyete tecavüz etmesidir.** Dünya bu tecavüzün etkisiyle zulüm ve fesad içindedir. Âlemin İslami diriliş ihtiyacı vardır. Lâkin bu diriliş hareketi nasıl başlayacaktır? Bunun için **Seyyid Kutub, ilk İslami davetin siretinden 'Yoldaki İşaretler'i çıkardı. Yalnızca Allah'a ibadet eden, İtikadda, düşüncede, metotta ve hayatın her sahasında Allah'tan başkasına itaat etmeyen bir cemaatin doğmasının zaruri olduğunu söyler.** Bu cemaat, hayatını ubudiyet esası üzerine tanzim eder, dinini, ölçüsünü ve vicdanını Allah'tan başkasından aldığı şeylerden temizler. **Bu cemaat, Müslüman topluluktan doğan bir cemaattir ve yalnızca Allah'a ibadet eden bir cemaat olarak yaşamak isteyenleri kendi etrafında toplar. Öz kaynağına dönüş karar veren öncülerin Kur'an'a, hareketi meydana getiren bir olgu olarak yönelmeleri, cahiliye ile pazarlıksız**

bir şekilde ilişkiyi kesmeleri ve ondan tam olarak ayrılmaları gerekir. İşte o zaman cahili toplumun değer ve tasavvurlarına karşı **'La ilahe illallah'** akidesinin yükselişi mümkün olacaktır. Bu akide yeryüzü kaynaklı otoriteye ve yeryüzünde Allah'ın otoritesini gasb edenlere karşı başlatılan bir devrimdir. Bu sebeple akidenin bina edilmesi, güçlendirilmesi ve insanın tüm yönlerini kapsaması gerekir. İslami tasavvurların insanlar arasında canlı bir sistem ve gerçekçi bir hareket şeklinde uygulanması gerekir ki, gerçekçi bir hareket ve yaşayan bir sistem olarak varlığını devam ettirsin. Bunun için **'La ilahe illallah'** akidesine dayalı, dipdiri, cahiliye ile mücadele eden ve ona galip gelen bir sistem olarak İslam toplumunun oluşmasını önlemekten başka bir işe yaramayan ve Müslümanların ihtiyacı olmayan cüzi tafsilatlar ve teorik programlarla İslam cemaatini boğmak isteyen cahili metotların tuzağından sakınmak gerekir. Nazariyenin olgunlaşma süreci gerçek hareketin işleyiş göstermesiyle tamamlanacaktır. Bunun için yeryüzünde itibar gören cahili yöntemleri bir kenara atmak gerekir. **Bu dinin kendine has düşünce yöntemi ile itikadi yapısı ve yine kendine has canlı yapısı birbirinden ayrılamaz, hepsi tek bir bütündür.**

Yoldaki İşaretler kitabı İslami harekete şiddetli baskıların yapıldığı bir dönemde doğdu. O bu kitapta Allah'ın izniyle sıkıntıların yenilebileceğini göstermek, daveti devam ettirmek ve ona yeni bir hamle kazandırmak istedi. Zeynep Gazali, Seyyid Kutub'un idam edilmesiyle ilgili olarak şu yorumu yapmaktadır: **"Niçin idam edildiğini anlamak için 'Yoldaki İşaretleri okuyunuz. İmam Seyyid Kutub İslami dirilişi gerçekleştirmek istemişti... Bunun anlamı ise iki süper gücün sona ermesi ve dünyaya köhnemiş cahiliyenin değil, şeriatın hakim olmasıdır."**

Ürdün'de yayımlanan **'Sahife'tü-liva'** dergisinin yazarının şu sözlerini burada zikretmemiz uygun olacaktır: **"Özellikle düşüncesi için hayatını feda etmesi nedeniyle, Seyyid Kutub'un fikirleri birçok kimseyi meşgul etmiştir."** Yoldaki İşaretler kitabı ve yazan, İslam düşüncesinin dördüncü merhalede geçirdiği sıkıntıların şiddetini gösteren iki delildir. Aynı dönemde **Irak'ta Muhammed Bakır es-Sadr**, İslam davasını yayarken benzer sıkıntılara duçar oldu. Özellikle Abdulkerim Kasım döneminde ve daha sonraları pek revaçta olan **laikliğe karşı çıkıp** zengin ve derin eserler verdi. Bunlardan ikisi önemlidir. **"İktisaduna"** ve **"Felsefetuna"** bu dönemde Seyyid Kutub ve Mevdudi'nin **"laiklik sistemlerini terketmek ve cahiliye karşısında İslam akidesini yücelterek saldırıya geçmek"** şeklindeki görüşleri aynı noktada birleşti. Çok geçmeden **İmam Humeyni İran'da batılılaşma ve laikliğe karşı büyük halk topluluklarını harekete geçirdi** (Hordad hicri 1373, miladi 1963).

Davet, fikri yaymaya çalışma ve batılılaşma, laiklik, istibdat siyaseti ve Şah'ın sistemine tabi olmaya karşı çıkma aşamasından, halk devriminin Rebiu'l-evvel (Hicri 1399, miladi 1979 Şubat) da başarıya ulaşmasıyla elli milyondan fazla insanın yaşadığı bu ülkede İslami hükümleri yürürlüğe koyma aşamasına ulaştı. Batı, yirminci yüzyılda emsali görülmeyen bir sarsıntıya uğradı. Böylece 15. hicri asrın başlaması ve 20. yüzyılın son yirmi yılma girilmesiyle beşinci merhaleye geçilmiş oldu. İslam düşüncesi, yeni şartlar altında yeni görüşlerle

yoluna devam edecek, İran İslam devriminin zaferini geniş İslami uyanışlar takip edecektir. Bu yeni merhale, önceki merhalelerin izlerini taşımaya da devam edecektir.

d) **Beşinci Merhale;** İlk dört merhaledeki çağdaş İslam düşüncesinin ve eğilimlerinin düşünce yapılarına ve beşinci merhalenin taşımaya başladığı görüşlerin bir kısmına bir göz atmamız yerinde olacaktır.

1) İlk dört merhale

a) Çağdaş İslam düşüncesi, bu dört merhalede genel olarak sömürgecilere şiddetle karşı çıkmak ve mümkün olan her yolla Müslümanları onlarla savaşmaya çağırmakla şöhret buldu. Hemen her harekette işgalcileri ve emperyalistleri ülkeden uzaklaştırmak için yapılan siyasi hitaplar geniş yer tutar. Bu hareketlerde siyasi ve fikri mevzuların bu derece birbirine karışması çok az durumlar müstesna, siyasi yönün diğerini aşmasına sebep olmaz. **İslam düşünürü çoğu defa yalnızca siyasi mücadele içinde değildir. O daima önce akide, fıkıh, düşünce, kültür, felsefe ile iktisadi ve siyasi nazariyeleri araştıran, eğitim meselelerine dalan ve ferdin şahsiyetini yeniden oluşturmakla meşgul olmandır.** Bütün bunlar emperyalistlere, yabancı otoriteye ve İsrail'in varlığına karşı çıkmaya ilişkin özelliğinden gafil olmaksızın devam eder. İlk dört merhalede İslam düşünürleri ve ulema tarafından sayısız fikri eserler meydana getirildi.

b) Üstad Tarık el-Bişri'ye göre İslam daveti, 1920'lerin sonlarında siyasi ve akaidi anlamda işgale uğrayan veya kaybedilen yerleri geri alma arzusu ve İslam'a dönüş şeklinde ortaya çıktı. Laik yorumların aksine İslami akımlar gayesiz, ani olarak meydana gelmiş ve diğer İslami esaslardan uzak hareketler değildir. İslami akımlar, muhasara başlayınca mücadele yollarını bulan ve tekrar eski durumuna dönmek için uzun seneler kaybetmeyen orijinal hareketlerdir.

c) Üstad Tefvik et-Tayyib çağdaş İslam düşüncesinin seyrettiği merhaleleri ikiye ayırır: **Birinci merhale:** Temsilcisi, **Muhammed Abdüh** ve selefiye ekolüne mensub olan öğrencileridir. Bir anlamda Batı liberalizmine meydan okuyan kültürel İslami savunma akımıdır. **İkinci merhale:** Temsilcisi, **Seyyid Kutub**'dur. O, İslami şahsiyeti kendini noksan hissetme duygusundan arındırdı ve onu İslam'ın diğer sistemlerden daha üstün olduğu inancıyla donattı. Malik bin Nebi ise bu merhalenin sonlarında İslam düşüncesinde yeni terkipler meydana getirmeye çalışmıştır. Hali hazırda üçüncü merhalenin içinde bulunmaktadır. Bu merhale yeni oluşum ve meydan okuyuşlar ile fikri suskunluktan ve ahlaki çöküntüden kurtuluş merhalesidir. Yine ona göre bu merhale, şahsiyetin geliştirilmesi, kültürel dirilişin sağlanması, değer ve anlayışların ihya edilmesi merhalesidir. Ve bütün bunlar da bunalımları aşmak ve kalkınmayı gerçekleştirmek için elzendir. Üstad Tefvik et-Tayyib İslami hareketlerin halka yönelip onları aydınlatan, hedeflerini gerçekleştirmeye kararlı siyasi hareketler haline gelmesini bir aşama olarak görür. Çünkü **İslam'ı darmadağın eden kültürel operasyonlar; İslami siyasi düzen kaybedildikten sonra sökün etmiştir.**

^{d)} Üstad Ömer Ubeyd Hasne de yukarıda anlatılan dört merhaleyi ikiye ayırır. **Birinci merhale**, İslami savunmak ve ona yöneltilen ithamları reddetme merhalesidir. **İkinci merhale** ise İslam'la güçlenme ve imanla yükselme merhalesi olup bu merhalede artık savunma pozisyonundan meydan okuyuşa geçilmiştir. Batı medeniyetinden şüphe duyulması sağlanmıştır. İçinde bulunduğumuz üçüncü merhaleye gelince, bu merhalede savunmadan hücumla, tahkik aşamasından kontrol ve değerlendirme aşamasına geçiş yapıldı. Bu merhalede savaşımız için doğru strateji çizildi. İlke aşamasından program aşamasına ve minberlerden konuşma merhalesinden her hareket için ince hesaplar yapma, ihtimalleri inceleme ve planlama merhalesine geçildi.

2) Beşinci Merhale

a) Yukarıda zikredilen dört merhalenin zenginliği sadece o dönemde meydana getirilen İslami düşünceler değildir. Bilakis yenilgi ve galibiyetler, sıkıntı ve ferahlıklar gibi İslami cemaat ve hareketlerin yaşadığı sayısız tecrübe ve pratik uygulamalardır. Kabul etmek gerekir ki, ilk dört merhalede çok renkli tecrübeler sözkonusu olmuştur. Hareketlerin bazıları ümitsizliğe kapılarak inzivaya çekilmiş daha sonra yok olmuş veya dinde aşırılığa yönelmiştir. Bir kısmı da sabr etmiş ve yoluna devam etmiştir. Bazıları kendisine gelen musibetlerden dolayı daha az zararlı bir ortamda bulunmak için siyasi faaliyetlerden vazgeçmiş kültüre sığınmıştır. Bir diğeri cihadın dışında bir yol kabul etmemiş, bir başka grup da halk hareketinin önemi üzerinde ısrarla durmuştur. Bu birbirinden farklı görüşleri ve davranışları, İslami hareketin birer tecrübesi olarak görmek gerekir. Bu gün hepsi beşinci merhalenin sıkıntılarına boyun eğmişler, geçmiş merhalelerin deneyimlerinden ders alma ve içinde buldukları şartları doğru tahlil etme ve hedefe götürücü eylem nazariyesini araştırma gayreti içindedirler.

a) Beşinci merhalenin altıncı yılma girilirken İslami cihad Beyrut'ta Amerikan altıncı filosuna ve Güney Lübnan'da İsrail işgaline karşı parlak başarılar elde etti. "**Hizbullah**", "**Tevhid Hareketi**", "**Cemaat'ül-İslamiyye**", "**Müslüman alimler Birliği**" ve diğer İslami hareketlerin birimleriyle bir tarafta silahlı cihad, diğer tarafta Trablusta Şeyh Said Şaban'ın önderliği altında Müslüman taban üzerinde bina edilen kompleks siyasi mücadele alanında, üçüncü olarak da Lübnan'da zor durumun ortadan kalkmaması ve İslami hareketin genişlemesi gibi hususlarda zengin tecrübeler elde edildi. Bütün bunlar İslami uyanış çerçevesi içinde mütalaa edilmelidir. Diğer Arap beldelerindeki İslami gelişmeler, Suriye'de İslami hareketin uğradığı yenilgi ve daha birçok yörede Müslümanların karşılaştığı sayısız sıkıntılar buna delildir. Körfez savaşı, Afganistan direnişi, Mısır ve Sudan'da İslami hareketin tecrübeleri; özellikle Mısır'da Milletvekili seçimlerinde Müslümanların partilerle yaptıkları ortaklıklar, ittifak ve cephe teşebbüslerinden doğabilecek neticeler, 80'lerin ikinci yarısında İslam düşüncesinin yeni tasarımlarla karşılaşmasına sebep olacak, bundan da yeni eğilim ve düşünceler doğacaktır. Bu merhale, İslami hareket ve İslam düşüncesi için öncekilere nisbetle daha zor ve daha önemli olacaktır.

b) Bu merhalede, bir tarafta siyaset, cihad ve şiddeti savunan, diğer tarafta hareket içinde siyasi, katılımcı ve cihadçı özellikler varlığını sürdürmekle birlikte, şiddete tamamen karşı çıkan, kültüre öncelik veren eğitim, siyaset, kültür ve kuramların ıslahına önem veren; üçüncü olarak da önceki iki görüş arasında bir denge kurmaya çalışan eğilimler göze çarpmaktadır. Diğer taraftan Filistin davasını bir İslam davası olarak kabul ederek ona öncelik veren, çözümün ancak İslami cihadla mümkün olacağını savunan ve Filistin davasını İslami hareketin gelecekteki stratejinin merkezine koymayı gerekli gören bir eğilim de giderek güç kazanmaktadır.

DÜZENLEYEN

CELAL SANCAR

07.02.2016

ANKARA